

СЕКЦІЯ 1. ІСТОРІЯ ТА ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА, ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

Взаємозв'язок загальної та правової культури

Кізя Наталія

*студентка 4 курсу факультету історії музики
Київського національного університету культури і мистецтва*

Від часів здобуття Україною незалежності гостро постає проблема розвитку суспільно політичного життя країни. Розглядається проблема взаємозв'язку загальної та правової культури. Правова культура є складовою загальної культури та фіксує сукупність досягнень суспільства у сфері захищеності прав і свобод громадян, поясненні правових ідеалів та цінностей, розвитку правових феноменів загалом. Вона використовується як для характеристики політичних інститутів, що вже існують, так і для розбудови нових.

Варто зазначити, що дослідження правової культури як важливого елементу правової системи і як чинника, що впливає на становлення та розвиток державності загалом, та загальної культури уже здійснювали вчені-правознавці, зокрема: С. С. Алексеєв, В. Д. Бабкін, О. В. Зайчук, Н. М. Оніщенко, І. В. Осика, Є. В. Назаренко, М. І. Матузов, В. М. Селіванов, Ю. С. Шемшученко, В. Д. Шишкин та інші. Поняття правової культури тісно пов'язане з такими поняттями, як правосвідомість, правова поведінка, правове виховання, які в різний час досліджували науковці М. І. Козюбра, В. В. Копейчиков, В. М. Кудрявцев, Г. О. Мурашин, В. П. Сальников та інші.

Мета цієї статті – проаналізувати співвідношення культури правової з культурою загальною, визначити ступінь взаємозалежності та виявлення загальних тенденцій впливу першої на другу або навпаки.

Для цього автор звертатиметься до діалектичного методу, розглядаючи загальну і правову культуру на сучасному етапі існування українського

суспільства. Оскільки правова культура і культура загальна співвідносяться як загальне та спеціальне, перша є складовою частиною другої, то виправданий також індуктивний підхід, що дасть змогу, досліджуючи наслідки, робити припущення про причини, які до цих наслідків призвели, а також, дослідивши конкретне (тобто – правову культуру), робити висновки про загальне (про культуру взагалі).

О. Ф. Скакун відзначає, що «Правова культура тісно пов'язана з загальною культурою народу, ґрунтується на її засадах, служить відображенням рівня її розвитку. Формування правової культури не є відокремленим процесом від розвитку інших видів культури – політичної, моральної, естетичної» [2].

Вивчення правової культури суспільства потребує аналізу його правового життя під певним кутом зору. Особливого значення для дослідження набуває категорія «культура», за допомогою якої в науці визначають багатогранне, поліфункціональне і, відповідно, досить складне явище. У філософській літературі налічується понад 400 визначень поняття «культура», і їх кількість у вітчизняній та іноземній літературі постійно зростає [3].

Складність визначення поняття та змістовних характеристик такого явища, як культура взагалі, є об'єктивною і не новою, про що свідчить наявність величезної кількості дефініцій. Загальновідомо, що визначення будь-якого поняття передбачає завжди певний рівень абстрагування, узагальнення, що не виключає можливість «втратити», не побачити окремих елементів, який на тому етапі, коли поняття досліджувалося та визначалося, не був важливим, не проявляв себе. Тому не варто залишати визначення понять сталими, як металеві конструкції, що бути зміненими вже не можуть. Навпаки, слід «ліпити їх з глини», щоб завжди можна було відкоригувати, доповнити, звузити чи навіть змінити. До того ж велике значення має методологічний інструментарій, який обирає автор для дослідження.

Визначаючи поняття «культура», варто зауважити, що воно походить від латинського слова «культиваре», що означає «обробляти землю». Згодом це поняття набуло нових відтінків і почало означати систему цінностей, створених людиною.

У сучасній науці декотрі науковці культуру визначають як синонім творчої діяльності. Або під культурою пропонують розуміти сукупність усіх матеріальних і духовних цінностей, створених та розвинених людством у процесі історичного розвитку [4].

Г. І. Горак розглядає культуру не просто як надбання людства, а як спосіб перебування людини, індивіда у світі, що дає можливість особистості жити і творити в цьому світі, реалізовувати свободу вибору, за власним переконанням ставитися до надіндивідуального: природного чи суспільного буття [5].

Культура – загальний спосіб існування людини, її діяльності та об'єктивований результат цієї діяльності. Продуктами культури є уявлення про добро і зло, звичаї, знаряддя праці, засоби комунікації та ін. Культура – соціально нормативна, а її норми – історично первинні, основа всіх інших нормативних систем: релігії, моральності, естетики, права. Право, як мораль і релігія, є інститутом культури, визначається її змістом [2].

Культура, на думку З. Фрейда, демонструє дві свої сторони. З одного боку, вона охоплює всі набуті людьми знання та вміння, що дають людині можливість опановувати сили природи й отримувати від неї матеріальні блага для задоволення власних потреб. З другого боку, до неї входять всі ті встановлення, які потрібні для впорядкування взаємовідносин між собою, особливо для розподілу отриманих матеріальних благ [6].

Автор вважає, що культура – це відображення людського сприйняття світу. Немає культури поза людиною. Все, що людина робить, всі прояви її взаємодії зі світом, іншими людьми, з предметами, а також її думки, слова та дії – це і є культура.

Переходячи до визначення правової культури, варто навести передусім висловлювання академіка Ю. С. Шемшученка: «Право і культура є взаємопов'язаними, взаємодіючими між собою категоріями. Це зумовлено тим, що право є елементом культури суспільства, його соціальною цінністю. Цей зв'язок і взаємодія простежуються по багатьох напрямках» [7].

В юридичній літературі є багато визначень поняття «правова культура».

Перші з них орієнтувалися саме на суб'єктивні інтелектуальні елементи: рівень знання та розуміння права тощо. У широкому розумінні під правовою культурою розуміють усе те, що перебуває у сфері дії права: норми права та правовідносини, правові установи, правосвідомість і правова поведінка.

В. В. Копейчиков правову культуру визначає як систему правових цінностей, що відповідають рівню правового прогресу, досягнутого суспільством, і відображають у правовій формі стан свободи особи, інші найважливіші соціальні цінності [8].

На думку автора, найвдалішим є розуміння та визначення правової культури, запропоноване російськими авторами ще 1997 року: «Поняття «правова культура» завжди передбачає оцінку «якості» правового життя того чи іншого суспільства та порівняння її з найрозвинутішими правовими зразками, ідеалами та цінностями. Це підтверджує нашу думку про те, що правова культура – це і є в першу чергу зазначені зразки, ідеали та цінності. Правова культура – це обумовлений усім соціальним, духовним, політичним та економічним ладом якісний стан правового життя суспільства, що виражається у досягнутому рівні розвитку правової діяльності, юридичних актів, правосвідомості і в цілому в рівні правового розвитку суб'єкта (людини, різних груп, усього населення), а також ступеня гарантованості державою і громадянським суспільством свобод і прав людини [9].

Правова культура є складовою частиною і найважливішою засадою демократії. Залежно від носія правової культури розрізняють три її види:

- 1) правову культуру суспільства;
- 2) правову культуру особи;

3) правову культуру професійної групи.

Правова культура суспільства – різновид загальної культури, який становить систему цінностей, досягнутих людством у галузі права, і стосується правової реальності даного суспільства.

Система цінностей – це активність суб'єктів права у правовій сфері, добровільність виконання вимог правових норм, реальність прав і свобод громадян, ефективність правового регулювання, якісні закони, досконала законодавча техніка, розвинута правова наука, юридична освіта, ефективна юридична практика, стабільний правопорядок.

Кожне суспільство виробляє свою модель правової культури. Структура правової культури суспільства передбачає:

1) культуру правосвідомості – високий рівень правосвідомості, що містить оцінку закону з позицій справедливості, прав людини;

2) культуру правової поведінки – правову активність громадян, яка виражається у правомірній поведінці;

3) культуру юридичної практики – ефективну діяльність законодавчих, судових, правозастосовних, правоохоронних органів.

Правова культура особи – це обумовлені правовою культурою суспільства ступінь і характер прогресивно-правового розвитку особи, які забезпечують її правомірну діяльність.

Правова культура особи передбачає:

1) знання законодавства (інтелектуальний зріз). Поінформованість була і залишається важливим каналом формування юридично зрілої особи;

2) переконаність у необхідності і соціальній корисності законів і підзаконних актів (емоційно-психологічний зріз);

3) уміння користуватися правовим інструментарієм – законами та іншими актами – у практичній діяльності (поведінковий зріз).

Змістом правової культури особи є:

1) правосвідомість і правове мислення. Правове мислення має стати елементом культури кожної людини;

2) правомірна поведінка;

3) результати правомірної поведінки і правового мислення [10].

Отже, правова культура особи складається з елементів, які за своїм змістом є і теоретичними, і практичними. Людина мусить не лише знати правові норми, вона має їх розуміти й діяти в межах, ними визначених.

Наведений інформаційний блок не викликає суперечностей, а вчені-правознавці не висловлюють кардинально протилежних точок зору щодо визначення поняття правової культури та її ознак.

А де межі правової культури? Де саме вона закінчується і починається правове безкультур'я? Незнання особою принципів права – це правове безкультур'я? Варто зазначити, що, на жаль, не кожний випускник вищого юридичного закладу може розкрити зміст принципів права, а що вже казати про пересічних громадян.

Незнання законів – це правове безкультур'я? Може, порушення норм, установлених законодавством, чи відсутність уявлень щодо процедури роботи правових механізмів – правове безкультур'я? Якщо виходити з вищеподаних визначень правової культури, то – так. Якщо на всі ці запитання дано позитивні відповіді, не дивно, що рівень правової культури нашої країни не можна назвати високим. Зупиніть людину на вулиці і запитайте в неї, що таке право і як воно працює або як має працювати – відповідь якщо і буде, то, найімовірніше, дуже коротка. Річ у тім, що не можна вести мову про підвищення рівня правової культури, не розвиваючи рівень культури загальної.

Особливість правової культури полягає в тому, що вона являє собою не право чи його реалізацію, а комплекс уявлень тієї чи іншої спільноти людей про право, його реалізацію, про діяльність державних органів та посадових осіб [9, 3-10].

На жаль, нині, якщо говорити про нашу державу, то високий рівень правової культури не спостерігається не лише у пересічного громадянина, — часто його не вистачає навіть законодавцям, політичним лідерам, керівникам

суспільних організацій. І справа не в тому, що вони не знають закону, а в тому, що вони не рахуються з ним. А це вже зневаження правом. Низький рівень правової культури, нерозвиненість у населення юридичних традицій, що переходять у відкритий правовий нігілізм, заперечення необхідності і цінності права мають глибоке історичне коріння. З покоління в покоління в Україні проявляється зневага до закону та суду, терпимість до свавілля.

Сьогодні правова культура суспільства потребує систематичного раціонального формування, стимулювання та позитивного соціального розвитку. Система мір, спрямованих на формування політико-правових ідей, норм, принципів, які є цінностями світової та національної правової культури, виступає як правове виховання.

Змістом правового виховання є залучення людей до знань про державу і право, законність, права та свободи особистості, розуміння сутності правових учень, доктрин, формування у громадян стійкої орієнтації на законослухняну поведінку. Звісно, деякі правові цінності, маючи своє походження з моральних норм, засвоюються особистістю в процесі різноманітної соціальної практики. Однак метою правового виховання є створення спеціального інструментарію з донесення до розуму та почуттів кожної людини правових цінностей.

Правова культура не залежить від права (в цьому контексті під правом розуміють насамперед юридичне право). Жодні закони не зможуть підняти її рівень шляхом декларування окремих норм. Правова культура з'являється не із документів – її там бути не може; правова культура з'являється із життя. Процес її становлення характеризується формуванням певних культурно-правових цінностей, сформованих певною національною часо-просторовою дійсністю [11].

Правова культура – це лише одна маленька цеглина великого будинку, який має назву культура загальна. Демонструючи глибоку небайдужість до теоретичної юридичної науки, автор не може не зазначити, що досить цікавим є поняття «культура права», запропоноване С. С. Алексеєвим, яке,

звичайно, геть відрізняється від поняття «правова культура», та аналіз якого буде подано в інших статтях.

Спробуймо відповісти на запитання: «Що робити, щоб покращити культурний стан громадян України?». Відповідь така – визначати цінності та створювати ідеологію, а затим приводити законодавство у відповідність до останніх і починати тривалий процес виховання людей. І коли поняття «справедливість» буде не в думках одиниць, а у свідомості більшості, тоді зникне потреба в ухваленні великої кількості законів, щоб регламентувати кожний рух людини. До речі, ще древній римський філософ Сенека зазначав: «Писані закони, як павутиння, утримують тільки слабого». А китайський філософ Конфуцій з цього приводу казав: «Коли множаться закони та укази – зростає кількість грабежів». Виходить, така тенденція не є набуттям сучасності, вона була завжди.

Культура окремого суспільства передбачає узагальнення певною мірою приватних цінностей та складання, так би мовити, «переліку цінностей», які в подальшому закріплюються за допомогою юридичних засобів. Проте письмове декларування конкретних положень, на жаль, не гарантує фактичного панування заявлених цінностей в житті суспільства. Що й підтверджує буття держави Україна.

А які цінності нині пропонує людям наша держава, які цінності вона підтримує? Здоровий спосіб життя – заборона куріння та обмеження реклами алкогольних виробів на законодавчому рівні. Це дуже добре! Водночас необмеженою є реклама нездорових продуктів харчування (чіпси, їжа швидкого приготування, солодкі газовані напої, солодкі сніданки для дітей та ін.). Держава декларує такі цінності, як чесність, порядність, принциповість, приймає цілий масив нормативно-правових актів для боротьби з корупцією. А в усіх засобах масової інформації транслюють та публікують розважальні матеріали (телесеріали, фільми, гумористичні виступи, статті), в яких демонструється процес отримання хабарів працівниками державних служб (найчастіше – працівниками ДАІ). І це, вважається, нормально, люди

сміються, нікого це не дивує і не обурює, бо всі так звикли, це вже стало буденністю.

Які люди – така культура, яка культура – така держава, яка держава – таке життя. Сьогодні складається враження, що держава не зацікавлена у підвищенні рівня обізнаності населення в змісті процесів, які відбуваються у суспільстві, тому очікувати від неї дій, покликаних сприяти розвитку культури, свідомості, правосвідомості громадян, мабуть, не варто. Лишається надія на громадські організації, на викладачів вищих навчальних закладів, учителів шкіл, вихователів дитячих садків та на родинні відносини. Не потрібно піднімати рівень правової культури, необхідно підвищувати рівень культури загальної. Правова культура розвиватиметься автоматично.

Провівши дослідження, можемо простежити чіткий взаємозв'язок між політичною, світоглядною, моральною та правовою культурою, що спостерігається у взаємодії різних культурних аспектів як системи духовних, моральних, ідеологічних та правових цінностей, які є обов'язковими складовими кожного з наведених видів культури.

Попри низку притаманних Україні відмінностей у розвитку національної культури після здобуття незалежності та створенні Української держави, її культурна галузь відчула на собі схожі проблеми, з якими зіткнулися держави пострадянського простору. Найголовнішими з них були неадекватне розуміння нових реалій стосовно ролі культури і ролі держави в культурному секторі.

Як бачимо, Правова культура тісно пов'язана з загальною культурою народу, ґрунтується на її засадах, служить відображенням рівня її розвитку. Формування правової культури не є відокремленим процесом від розвитку інших видів культури — політичної, моральної, естетичної.

Отже, з підвищенням рівня правової культури, ми автоматично піднімемо загальний культурний рівень, чим ще раз доведемо прямий взаємозв'язок між різними видами культури

Список використаної літератури:

1. Ганзенко О. О. Формування правової культури особи в умовах розбудови правової держави Україна: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. – Запоріжжя, 2002. – С. 3.
2. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: Підручник / О. Ф. Скакун; Пер. з рос. – Харків: Консум, 2009. – 656 с.
3. Осика І. В. Правова культура у формуванні правової, соціальної держави: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. – К., 2004. – С. 10.
4. Злобин Н. С. Проблемы теории культуры. – М.: Наука, 1977. – 284 с.
5. Горак Г. І. Індивідна взаємодія як основа суспільної організації // Філософія: Курс лекцій. – К.: Наук.думка, 1993. – С. 492–503.
6. Фрейд З. Будущее одной иллюзии // Философия: Учебн. / Под ред. В. Д. Губина, Т. Ю. Сидориной, В. П. Филатова. – М.: Тон, 1997. – С. 290–295.
7. Шемшученко Ю. С. Теоретичні засади взаємодії права і культури // Право та культура: теорія і практика: Матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. – К.: МП «Леся», 1997. – С. 4–5.
8. Загальна теорія держави і права / За ред. В. В. Копейчикова. – К.: Юрінком, 1997. – 320 с.
9. Семитко А. П. Правовая культура // Теория государства и права / Под ред. В. М. Корельского и В. Д. Перевалова. – М.: Инфра. М-Норма, 1997. – С. 330–331.
10. Субботін В. М., Філонов О. В., Годоров І. Я. Теорія держави і права, – К.: Знання, 2005. – 327 с.
11. Дмітрієнко І. В. Українська правова культура як нормативне небіологічне явище // Держава і право: Зб. наук.праць. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2009. – Вип. 44. – С. 105–110.